

Βασιλική Χρυσανθοπούλου

*Ο Νικόλαος Πολίτης και οι Βρετανοί αλληλογράφοι του:
Επιστημονικές και φιλελληνικές ανταλλαγές*

Η παρούσα μελέτη επιχειρεί να παρουσιάσει τον Νικόλαο Πολίτη μέσα από τα μάτια και την πέννα των Βρετανών επιστημόνων και λογίων αλληλογράφων του¹. Αντλεί το υλικό της από τις επιστολές, που αντάλλαξαν μαζί του, μεταξύ άλλων, οι Edward Tylor, John Cuthbert Lawson, Elizabeth Mayhew Edmonds και Henry F. Tozer. Οι επιστολές αυτές, μαζί με τις αντίστοιχες άλλων αγγλόφωνων αλληλογράφων, αποτελούν ένα μικρό τμήμα του πλουσιότατου αρχείου ξένων αλληλογράφων του Νικολάου Πολίτη και ευρίσκονται στο Μουσείο Μπενάκη. Επέλεξα να ασχοληθώ με τους συγκεκριμένους Βρετανούς αλληλογράφους, καθώς οι επιστολές τους στον Νικόλαο Πολίτη φωτίζουν, πιστεύω, θέματα που απασχόλησαν τον ίδιο και την επιστήμη της Λαογραφίας, όπως, για παράδειγμα, τη θεωρία των επιβιωμάτων (cultural survival theory).

Επιπλέον, οι επιστολές αυτές, ιδιαίτερα της Edmonds, παρέχουν σημαντικές πληροφορίες για το κλίμα του φιλελληνισμού και για τις ιδεολογικές αναζητήσεις των φιλελλήνων λογίων του τελευταίου τετάρτου του 19ου αιώνα και των αρχών του 20ού και για τον ρόλο που έπαιξε ο Νικόλαος Πολίτης στη διαμόρφωση και στη συντήρηση αυτού του κλίματος. Θα ήταν, βέβαια, ευχής έργον να είχαμε στη διάθεσή μας τις αντίστοιχες επιστολές του Νικολάου Πολίτη στους αλληλογράφους του. Αυτό δεν κατέστη δυνατόν μέχρι στιγμής, αλλά αποτελεί στόχο μελλοντικής έρευνας.

1. Ευχαριστώ θερμά τη Διευθύντρια του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών κ. Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμπλάκη για την πρότασή της να ασχοληθώ με το θέμα αυτό, καθώς και τα Ιστορικά Αρχεία του Μουσείου Μπενάκη και τον καθηγητή κ. Παναγιώτη Μουλλά για τη δυνατότητα μελέτης του υλικού, το οποίο αναλύεται στο παρόν άρθρο.

Η επιστολή του Tylor προς τον Νικόλαο Πολίτη

Σε μία επιστολή της 30ής Μαΐου 1882 ο γνωστός Βρετανός ανθρωπολόγος και καθηγητής Ανθρωπολογίας στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης Edward Burnett Tylor ευχαριστεί τον Νικόλαο Πολίτη για την προσφορά ανατύπου του δοκιμίου του, *Ο ήλιος κατά τους δημώδεις μύθους*² και αξιολογεί με πολύ επαινετικό τρόπο τα έργα του Πολίτη, τα οποία του είχε εκείνος στείλει: *Τα έργα σας σύντομα θα δώσουν στη σύγχρονη Ελλάδα τη σωστή θέση της στη νέα επιστήμη του Folklore (Λαογραφίας), για το οποίο η ανθρωπότητα οφείλει τόσο πολύ από το καλύτερο υλικό της στην αρχαία Ελλάδα.* Επίσης, εκφράζει τη λύπη του που κατά τη διάρκεια της σύντομης παραμονής του στην Ελλάδα δεν κατάφερε να βρει την ευκαιρία: *να συζητήσω εκτενώς μαζί σας για το θέμα αυτό, που ενδιαφέρει τόσο και τους δυο μας, και ελπίζει να είναι πιο τυχερός στο μέλλον, εάν ξαναέλθει στην Ελλάδα.*

Ο Edward Tylor εισήγαγε τη θεωρία των επιβιωμάτων ή «εγκαταλειμμάτων», όπως την αποκαλεί ο Νικόλαος Πολίτης, το 1865 στο έργο του *Researches into the Early History of Mankind and the Development of Civilization* και την ανέπτυξε περαιτέρω στο δίτομο έργο του, *Primitive Culture* (1871)³. Η θεωρία του Tylor, η οποία είχε ευρύτατη απήχηση σε μελετητές της ιστορίας και του πολιτισμού διαφόρων λαών κατά τα τέλη της Βικτωριανής και κατά την Εδουαρδιανή περίοδο, συνίσταται στον εντοπισμό και την ερμηνεία στοιχείων από παλαιότερες μορφές κοινωνικού και υλικού βίου στη ζωή των σύγχρονων κοινωνιών, στοιχείων ενός πρωτόγονου παρελθόντος, που βρίσκεται στη βάση όλων των ανθρώπινων πολιτισμών. Η θεωρία του Tylor πρέπει να κατανοηθεί στο ιδεολογικό - επιστημονικό πλαίσιο μιας γραμμικής και εξελικτικής θεώρησης του ανθρώπινου πολιτισμού και στις συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες της Βρετανικής αποικιοκρατίας, που έστρεψαν τους Βρετανούς στη μελέτη των σύγχρονών τους «πρωτόγονων» λαών⁴. Ο Νικόλαος Πολίτης αναφέρεται στη θεωρία του Tylor σε διάφορα

2. Ν. Γ. Πολίτης, *Ο ήλιος κατά τους δημώδεις μύθους*, εν Αθήναις 1882 [ανατύπωση στα *Λαογραφικά Σύμμεικτα Β'*, Δημοσιεύματα του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας αρ. 13, έκδ. Β', εν Αθήναις 1975, σ. 130-183].

3. Ed. Tylor, *Primitive Culture*, 2 τ., John Murray, London 1871.

4. Βλ. σχετικά Β. Νιτσιάκος, «Για τη Λαογραφία και την Κοινωνική Ανθρωπολογία, ξανά», στο *Όψεις της ανθρωπολογικής σκέψης και έρευνας στην Ελλάδα*, Ελληνική Εταιρεία Εθνολογίας, Αθήνα 2004, σ. 263-265. Βλ. επίσης Β. Νιτσιάκος, *Προσανατολισμοί: Μια κριτική εισαγωγή στη Λαογραφία*, εκδόσεις Κριτική, Επιστημονική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2008, σ. 33-43.

έργα του και παραπέμπει στο *Primitive Culture* δύο φορές στην πραγματεία του για τον ήλιο⁵. Στο βιβλίο του Πάλι δικά μας: *Λαογραφία, ιδεολογία και η διαμόρφωση της σύγχρονης Ελλάδας*, ο Michael Herzfeld αναλύει την επίδραση της θεωρίας του Βρετανού ανθρωπολόγου στον Πολίτη. Ο Herzfeld διαπίστωσε την προσπάθεια του Νικολάου Πολίτη, ο οποίος είχε διαβάσει τα έργα του Tylor, να έλθει σε επαφή μαζί του στέλνοντάς του δικές του μελέτες, υπογεγραμμένα ανάτυπα των οποίων αντίτυπα υπάρχουν στην Tylor Library του Ινστιτούτου Κοινωνικής και Πολιτισμικής Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης⁶.

Ο Νικόλαος Πολίτης αντιμετώπισε κριτικά τον «νόμον της επιβίωσης» του Tylor προτείνοντας τον διαχωρισμό των «εγκαταλειμμάτων» σε όσα διατηρούν «τον εν αρχή λόγον και την έννοιαν αυτών και δυνάμενα να θεωρηθώσιν ως μερική αλλ' αδιάσπαστος εξακολουθήσις προτέρου βίου» από τα λοιπά «λείψανα παρωχημένων πολιτισμών»⁷. Ο Herzfeld βλέπει την επιλογή κάποιων από τα «εγκαταλείμματα» ως υπαγορευόμενη από την ελληνίζουσα επιχειρηματολογία του Πολίτη και από την πεποίθησή του στην ανωτερότητα του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού, ο οποίος δεν θα μπορούσε να εξισωθεί με τους πρωτόγονους πολιτισμούς⁸. Καθώς ο Tylor δεν φαίνεται να απάντησε ποτέ στο ενδιαφέρον του Πολίτη, οι ασυμφωνίες δεν αντιμετωπίστηκαν ποτέ

5. Συγκεκριμένα στις σ. 138, σημ. 5 και 160, σημ. 3 των *Λαογραφικών Συμμεικτων Β'* (1975). Ο Ν. Γ. Πολίτης παραπέμπει στη γαλλική και στη γερμανική έκδοση του *Primitive Culture*.
6. Οι μελέτες, τις οποίες ο Ν. Γ. Πολίτης έστειλε στον Edward Tylor και υπάρχουν στη Βιβλιοθήκη του Ινστιτούτου Κοινωνικής και Πολιτισμικής Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης, είναι οι ακόλουθες: *Όρκοι, ευχαί και κατάραι* (1876), *Ο περί των Γοργόνων μύθος παρά τω ελληνικώ λαώ* (1878), *Δημώδεις μετεωρολογικοί μύθοι* (1880), *Ο ήλιος κατά τους δημώδεις μύθους* (1882) και *Λόγος εισιτήριος εις το μάθημα της Ελληνικής μυθολογίας* (1882). Τα τρία τελευταία δημοσιεύματα φέρουν αφιέρωση του Πολίτη στον Tylor. Για την επισήμανση των δημοσιευμάτων αυτών ευχαριστώ θερμά τον φίλο και πρόην καθηγητή μου στο Ινστιτούτο Dr. Nick Allen.
7. Ν. Γ. Πολίτης, «Λαογραφία», *Λαογραφία* 1 (1909), σ. 6.
8. M. Herzfeld, *Ours Once More: Folklore, Ideology and the Making of Modern Greece*, University of Texas Press, Austin 1982, σ. 104. Βλ. σχετικά Ελ. Αλεξάκης, «Η συγκριτική εθνολογική μέθοδος στη Λαογραφία ή ο Νικόλαος Πολίτης μεταξύ εθνισμού και ανθρωπισμού», στα παρόντα Πρακτικά, στον Α' τόμο, όπου η μεθοδολογία του Πολίτη αναλύεται μέσα στο σφαιρικό θεωρητικό κλίμα της εποχής του ως μία προσπάθεια να υπηρετήσει την επιστήμη του ανθρώπου από εθνική αλλά και από πανανθρώπινη σκοπιά. Βλ. επίσης Ευ. Αρ. Ντάτση, «Διαφοτισμός και εξελικτισμός: Οι θεωρητικές συντεταγμένες του Νικολάου Πολίτη», στα παρόντα Πρακτικά. Βλ. και Ε. Τουντασάκη, «Ανθρωπολογία και Λαογραφία: από την εκατέρωθεν αδιαφορία στην υπό όρους αναγνώριση αμοιβαίων ωφελημάτων», *Δοκιμές (Επιθεώρηση Κοινωνικών Σπουδών)* 11-12 (άνοιξη 2003), σ. 43-44.

ευθέως από τους δύο επιστήμονες, σχολιάζει ο Herzfeld⁹. Φαίνεται όμως ότι σχέση, και συνεργασία ακόμη, του Πολίτη με τον Tylor υπήρχε, όπως δηλώνει το γεγονός ότι ο Tylor ζήτησε από τον Πολίτη να συγγράφει μελέτη για το Βρετανικό Ανθρωπολογικό Ινστιτούτο. Η μελέτη αυτή, με θέμα «Το έθιμον της θραύσεως αγγείων κατά την κηδείαν», παρουσιάστηκε σε συνεδρία του Ινστιτούτου και δημοσιεύθηκε αρχικά στα αγγλικά στο περιοδικό του Ινστιτούτου πριν από τη δημοσίευσή της στα ελληνικά¹⁰. Η επιστολή του Tylor δείχνει επιπλέον ότι ο Βρετανός ανθρωπολόγος όχι μόνον πρόσεξε και εκτίμησε την επιστημονική αξία των έργων του Πολίτη, αλλά και ήθελε να συζητήσει μαζί του σχετικά με τα κοινά τους ενδιαφέροντα. Αυτά συνέβαιναν σε μια εποχή, που οι διαφορές μεταξύ Ανθρωπολογίας, Εθνολογίας και Folklore δεν είχαν αποκρυσταλλωθεί ακόμη και που οι επιστήμονες αυτών των κλάδων κινούνταν στον ευρύτερο χώρο τους και αντάλλασσαν μεταξύ τους υλικό και ιδέες.

Οι επιστολές του Lawson

Ο John Cuthbert Lawson, από τον οποίο υπάρχουν τέσσερις επιστολές προς τον Νικόλαο Πολίτη στο Μουσείο Μπενάκη, εκπόνησε και αυτός το έργο του υπό την επίδραση της θεωρίας του Tylor, αλλά και του έργου του Πολίτη. Ο Herzfeld σχολιάζει ότι ο Lawson πρέπει να είχε επηρεασθεί πολύ περισσότερο από τον δεύτερο παρά από τον πρώτο¹¹. Το βιβλίο του Lawson, *Modern Greek Folklore and Ancient Greek Religion: A Study in Survivals*, το οποίο έμελλε να επηρεάσει κλασικιστές, θρησκευσιολόγους και ιστορικούς, όπως η Jane Harrison, ο Guilbert Murray, ο Sir James Frazer και ο H. J. Rose, μεταξύ άλλων, στόχο είχε, όπως δηλώνει ο ίδιος στον πρόλογό του, να καταδείξει τη συνέχεια στη ζωή και στη σκέψη των Ελλήνων και να παρουσιάσει τη λαογραφία της νεότερης Ελλάδας ως έναν ουσιαστικό παράγοντα

9. M. Herzfeld, *όπ.*, σ. 182.

10. N. G. Politis, "Greek Folklore. On the Breaking of Vessels as a Funeral Rite in Modern Greece", transl. Louis Dyer, *Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland* XXIII, n. 1 (1893), pp. 28-44. Η ελληνική δημοσίευση της μελέτης είναι η εξής: Ν. Γ. Πολίτης, «Το έθιμον της θραύσεως αγγείων κατά την κηδείαν», *Παρνασσός*, τ. 12 (1894), σ. 81-87, ανατύπωση στα *Λαογραφικά Σύμμεικτα Β'*, Δημοσιεύματα του Κέντρου Ερεύνων της Ελληνικής Λαογραφίας αρ. 13, εκδ. Β', εν Αθήναις 1975, σ. 321-340. Η πληροφορία για τη συνεργασία με τον Tylor αναφέρεται στη σ. 321 της ανωτέρω μελέτης. Για το θέμα βλ. επίσης Ελ. Αλεξιάκης, *όπ.*

11. M. Herzfeld, *όπ.*, σ. 103.

στην ερμηνεία της αρχαίας ελληνικής θρησκείας¹². Αυτό που είναι ιδιαίτερα αξιοπρόσεκτο στην μελέτη του Lawson, και το οποίο πιστεύω ότι δεν έχει αξιολογηθεί αρκετά, είναι η ενσυνείδητη ευαισθησία του απέναντι στους ανθρώπους, τον πολιτισμό και τις συνήθειες των οποίων αναλύει στο βιβλίο του. Όχι μόνον φρόντισε να μάθει τα νέα ελληνικά σε βαθμό αξιοθαύμαστο, αλλά και ήλθε σε άμεση επαφή με τους Έλληνες της υπαίθρου και των πόλεων στα πολλά ταξίδια του όσο έμεινε στην Ελλάδα, σε μια προσπάθεια, θα λέγαμε, πρωτο-επιτόπιας έρευνας, πρωτοποριακής για την εποχή του¹³.

Ο Lawson, φοιτητής στο Pembroke College του Πανεπιστημίου του Cambridge και μετέπειτα εταίρος του ιδίου Κολλεγίου, έμεινε στην Ελλάδα επί δύο χρόνια, μεταξύ 1898 και 1900, ως υπότροφος Craven και μέλος της Βρετανικής Αρχαιολογικής Σχολής στην Αθήνα. Ήδη, πριν έλθει στην Ελλάδα, η Elizabeth Edmonds είχε στείλει επιστολή στον Πολίτη, στην οποία του συνιστούσε τον Lawson και τον παρακαλούσε να τον συνδράμει στα επιστημονικά του βήματα. Στην πρώτη του επιστολή της 30ής Αυγούστου 1898 προς τον Πολίτη, η οποία είναι και η μόνη που είναι γραμμένη στα αγγλικά, ο Lawson πράγματι τον ευχαριστεί θερμά, επειδή του βρήκε δάσκαλο για την εκμάθηση της νέας Ελληνικής, και τον συμβουλευεται για την αμοιβή, που πρέπει να δώσει στον δάσκαλό του.

Στις 28 Μαρτίου 1905 ο Lawson έστειλε μια μεγάλη επιστολή στον Πολίτη από το Cambridge ζητώντας τη γνώμη του σε τρία θέματα: στη θεωρία του για την προέλευση των αντιλήψεων και συνηθειών για τους καλλικάντζαρους, στην καταγωγή της λέξης «Γελλώ» και στην πρακτική της ανακομιδής των οστών στην ορθόδοξη Εκκλησία. Εδώ για πρώτη φορά εκθέτει ο Lawson την άποψή του ότι οι νεοελληνικοί καλλικάντζαροι σχετίζονται με τους αρχαίους Κενταύρους, μια πελασγική δαιμονοποιημένη φυλή που κατοικούσε στο Πήλιο. Ερωτά, λοιπόν, τον Πολίτη: *εάν γνωρίζετε καμμίαν πρόληψιν σχετικήν ή κάνα παραμύθι, καθ' ο μεταμορφούται καλικάντζαρος*. Όπως φαίνεται, ο Ν. Γ. Πολίτης ανταποκρίθηκε άμεσα στο αίτημα του Lawson, στέλλοντάς του τους δύο τόμους των *Παραδόσεών* του, που είχαν εκδοθεί το 1904 και τις οποίες ο Lawson δεν είχε ενωρίτερα υπ' όψη του ή

12. J. C. Lawson, *Modern Greek Folklore and Ancient Greek Religion: A Study in Survivals*, Cambridge University Press, 1910 (reprinted in 1964, with a foreword by Al. N. Oikonomides, University Books, New Hyde Park, N. Y.), σ. xx.

13. Γι' αυτή του την προσέγγιση μιλάει ο ίδιος ο Lawson στον «Πρόλογο» του βιβλίου του, σ. XVIII-XIX.

στη διάθεσή του. Το αποτέλεσμα ήταν η αναθεώρηση και ο εμπλουτισμός του κεφαλαίου “The Centaurs” (οι Κένταυροι) του Lawson, πράγμα το οποίο και ο ίδιος αναγνωρίζει στο βιβλίο του¹⁴, όπως γενικότερα αναγνωρίζει το πνευματικό του χρέος στον Πολίτη¹⁵.

Σε ένα προσεκτικό κοίταγμα του βιβλίου του Lawson φαίνεται όντως η αναφορά στις *Παραδόσεις* του Ν. Γ. Πολίτη στα θέματα μόνον όπου ο Lawson του είχε ζητήσει τη βοήθειά του, τα οποία αναφέρονται στην επιστολή του προς αυτόν¹⁶. Έτσι εξηγείται ίσως και το γεγονός ότι στα λοιπά μέρη του βιβλίου του ο Lawson παραπέμπει μόνο στη *Μελέτη επί του βίου των νεωτέρων Ελλήνων*, εφόσον, όταν έγραφε στον Πολίτη, ένα μεγάλο μέρος του έργου του ήταν ήδη έτοιμο¹⁷.

Οι επιστολές της Edmonds και του Tozer

Με τις επιστολές της Edmonds και του Tozer περνάμε από τις καθαρά επιστημονικές στις φιλελληνικές ανταλλαγές Βρετανών επιστολογράφων με τον Ν. Γ. Πολίτη. Και οι φιλελληνικές αυτές ανταλλαγές, βέβαια, πρέπει να κατανοηθούν σε ένα πλαίσιο σχέσεων με την Ελλάδα και με τους Έλληνες, που συνδύαζε το επιστημονικό, το λογοτεχνικό και το πολιτικό ενδιαφέρον των Βρετανών φιλελλίνων της τελευταίας δεκαετίας του 19ου αιώνα. Ο φιλελληνισμός αυτός καλλιεργήθηκε στη Βρετανία από προσωπικότητες, όπως ο φιλελεύθερος πολιτικός William Ewart Gladstone και ο Έλληνας διπλωμάτης Ιωάννης Γεννάδιος και χαρακτηρίζει μια λογοτεχνική παραγωγή έργων για την Ελλάδα, που κινείται ακόμη στη σκιά του Βυρωνικού ρομαντισμού¹⁸. Ο Πολίτης ανταποκρίθηκε στη στάση των φιλελλίνων αλληλογράφων του δρώντας ως συνδεδετικός κρίκος μεταξύ αυτών και του ελληνικού πνευματικού κόσμου. Μέσα από τις επιστολές, ιδιαίτερα της Edmonds προς τον Πολίτη, αναδύεται ένας διάλογος για τα εθνικά και τα πολιτικά γεγονότα που

14. J. C. Lawson, *όπ.*, σ. 191.

15. J. C. Lawson, *όπ.*, Preface, σ. VII-VIII.

16. Ν. Γ. Πολίτης, *Μελέται περί του βίου και της γλώσσης του ελληνικού λαού: Παραδόσεις*, 2 τ., τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου, εν Αθήναις 1904. Βιβλιοθήκη Μαρασλή, Συλλογή επιστημονικών ξένων εν τε ελληνική μεταφράσει και πρωτοτύπων συγγραμμάτων, αρ. 5.

17. Ν. Γ. Πολίτης, *Μελέτη επί του βίου των νεωτέρων Ελλήνων. Τόμος πρώτος. Νεοελληνική μυθολογία*, τύποις Σαράντου Οικονόμου, εν Αθήναις 1871.

18. Βλ. σχετικά κυρίως D. Roessel, *In Byron's Shadow: Modern Greece in the English and American Imagination*, Oxford University Press, 2002.

αφορούσαν την Ελλάδα, καθώς και για ιδεολογικά θέματα γύρω από τη φύση και την αντίληψη της νεοελληνικής ταυτότητας.

Ο αιδεσιμότατος Henry Tozer ήταν συγγραφέας, μεταξύ άλλων, των βιβλίων *Highlands of Turkey* (1869) και *The Islands of the Aegean* (Clarendon Press, Oxford 1890). Η πλούσια εργογραφία της Elizabeth Edmonds για την Ελλάδα περιλαμβάνει μυθιστορήματα, που αντλούν το θέμα τους από την Ελληνική επανάσταση του 1821, μεταφράσεις ποιημάτων και πεζών διαφόρων Ελλήνων λογοτεχνών στα αγγλικά, βιογραφίες και μεταφράσεις βιογραφιών Ελλήνων ηρώων της Επανάστασης, όπως μια βιογραφία του Ρήγα Φεραίου (Βελεστινλή) και τη μετάφραση της αυτοβιογραφίας του Κολοκοτρώνη, καθώς και άρθρα πάνω σε θέματα ελληνικής Λαογραφίας¹⁹. Υπάρχουν συνολικά 5 επιστολές του Tozer και 16 της Edmonds στο Αρχείο Ν. Γ. Πολίτη. Σε αυτές και οι δύο τον ευχαριστούν συχνά για δημοσιεύματα, δικά του και άλλα (π.χ. το *Δελτίον της Εστίας* ή την *Επετηρίδα* του Παρνασσού), που τους στέλνει και που τους ενημερώνουν για την πνευματική κίνηση στην Ελλάδα. Ο Πολίτης μεσολαβεί για την πληρωμή των συνδρομών τους σε επιστημονικές εταιρείες και διαβιβάζει τους χαιρετισμούς και τα αιτήματά τους σε κοινούς τους γνώριμους λογίους. Με τη σειρά τους, ανταποκρίνονται στις προσφορές του με ανάλογες αποστολές άρθρων και με προσπάθειες να καταστήσουν τα έργα του γνωστά στο ευρύτερο καλλιεργημένο βρετανικό κοινό. Ο Tozer, για παράδειγμα, τον πληροφορεί ότι έστειλε ενημερωτικό σημείωμα για το δοκίμιό του για τον μύθο των Γοργόνων στην Ελλάδα στο περιοδικό

◆
19. Μερικά από τα πιο σημαντικά έργα της Edmonds είναι τα ακόλουθα: *Amygdala: A Tale of the Greek Revolution*, Bell, London 1894, στο οποίο, όπως και στο "Daughter of Crete", *Newberry House Magazine* (March 1891), σ. 310-319, η Ελλάδα θηλυκοποιείται και προσωποποιείται από μια όμορφη Ελληνίδα, ενώ ο ήρωας συχνά είναι ένας φιλέλληνας του Δυτικού κόσμου με Βυρωνικά όνειρα (D. Roessel, *όπ.*, σ. 152-153). Επίσης, το 1885 εξέδωσε το βιβλίο *Greek Lays, Idylls, Legends etc: A Selection from Recent and Contemporary Poets*, Trubner and Co, Ludgate Hill, London, το οποίο έστειλε στον Πολίτη και εκείνος της απάντησε με επαινετικά σχόλια. Στο βιβλίο της *Rhigas Pheraios: The Protomartyr of Greek Independence*, Longmans, London 1889, χρησιμοποίησε το άρθρο του Πολίτη, «Η νεότης του Ρήγα», *Εστία* ΙΘ' (1885), σ. 13-16, για να αντλήσει πληροφορίες για την οικογένεια, τα νεανικά χρόνια και την απόφαση του Ρήγα Βελεστινλή να φύγει από την πατρίδα του. Επίσης το 1892 εξέδωσε τη μετάφραση της αυτοβιογραφίας του Θ. Κολοκοτρώνη, *Kolokotronis. The Klepht and the Warrior. Sixty Years of Peril and Daring. An Autobiography*, T. Fisher Unwin, Paternoster Square, London 1892. Από τα λαογραφικά δημοσιεύματα αναφέρω τα εξής: "Quaint Customs of Rural Greece", *Eastern and Western Review* (July 1892), σ. 115-122. Επίσης, "Superstitions in Greece", *Eastern and Western Review* (Nov. 1892), σ. 521-527.

*Academy*²⁰. Η Edmonds μεταφράζει το δοκίμιό του για τις *Ασθένειες* και τον πληροφορεί για την αλληλογραφία της με τη βρετανική Folk Lore Society, όπου επιχείρησε να το στείλει²¹.

Η έκφραση των απόψεων και των ευχών τους για την πολιτική κατάσταση, όπως επηρέαζε την τύχη της Ελλάδας, είναι επίσης συχνό θέμα στις επιστολές των ανωτέρω Βρετανών αλληλογράφων προς τον Ν. Γ. Πολίτη. Σε επιστολή του της 22.06.1878 ο Tozer σημειώνει: *Μακάρι να μπορούσα να πιστέψω ότι η Ελλάδα θα πετύχει αύξηση του εδάφους της από τις διαπραγματεύσεις του παρόντος Συμβουλίου. Ξέρω καλά τα βάσανα της Θεσσαλίας, της Ηπείρου και της Κρήτης και χαίρομαι, όταν κάποιο τμήμα της Τουρκίας απελευθερώνεται από τον κατακτητή του. Όμως φοβάμαι τις ζήλιες των Μεγάλων Δυνάμεων και δεν έχω εμπιστοσύνη στις προθέσεις της σημερινής Κυβέρνησης της Βρετανίας...*

Εξίσου ενδιαφέρουσες είναι οι απόψεις της Edmonds για τη σχέση Ελληνισμού, φιλελληνισμού και Ορθοδοξίας, που αξίζει να τις προσέξουμε σκεπτόμενοι ότι παρουσιάζουν μίαν άποψη γύρω από το θέμα της επιβίωσης ειδωλολατρικών στοιχείων στη νεοελληνική ζωή και παράδοση, διαφορετική από τη συνήθως προβαλλόμενη από επιστήμονες της εποχής της. Σε δύο επιστολές της, της 17.10.1885 και της 1.12.1885, η Edmonds κατακρίνει την άποψη, που εκφράζεται στο βιβλίο των Lucy M. J. Garnett και J. S. Stuart-Glennie, *Greek Folk Songs from the Turkish Provinces of Greece* (Eliot Stock, London 1885), το οποίο γνωρίζουμε ότι ο Πολίτης παρουσίασε στο *Δελτίον της Εστίας* (αρ. 437, 12 Μαΐου 1885), ότι δηλαδή ο Χριστιανισμός δεν είχε ποτέ ριζώσει σταθερά στις καρδιές των Ελλήνων, πράγμα που αποδεικνύεται από τις άφθονες παγανιστικές δοξασίες και πρακτικές των Νεοελλήνων²². Ας ακούσουμε, όμως, τη διαμαρτυρία της Edmonds στον Πολίτη: *Δεν μπορώ να πιστέψω στον φιλελληνισμό, που καταγελά και προσβάλλει την Ορθοδοξία...*

20. Ν. Γ. Πολίτης, *Ο περί των γοργόνων μύθος παρά τω ελληνικό λαώ*, εκ του τυπογραφείου Παρνασσού, εν Αθήναις 1878.

21. Ν. Γ. Πολίτης, «Αι ασθένειαι κατά τους μύθους του ελληνικού λαού», *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας Ελλάδος*, τ. Α' (1883), σ. 1-30 [αναδημοσίευση στο Ν. Γ. Πολίτης, *Λαογραφικά Σύμμεικτα Γ'* (1931), σ. 64-100]. Τελικά, χρησιμοποίησε μέρος του υλικού του συγκεκριμένου άρθρου στη δημοσίευσή της "Superstitions in Greece" στο περιοδικό *Eastern and Western Review* (Nov. 1892), σ. 521-527.

22. Είναι ενδιαφέρον ότι η Stuart-Glennie παραθέτει ως μαρτυρία στην επιχειρηματολογία της απόσπασμα από το έργο του αιδεσιμότητου Henry Tozer, στο βιβλίο του, *Highlands of Turkey*, vol. II, p. 322, όπου αναφέρεται στις νεοελληνικές αντιλήψεις και σε έθιμα γύρω από τον θάνατο ως «απολύτως και εντελώς παγανιστικά»!

Δεν μπορούμε να φέρουμε πίσω τον παγανισμό της κλασικής εποχής, ακόμη κι αν το θέλαμε. Θα ήταν μια αμφίβολη ευλογία για την Ελλάδα. Αλλά θα λυπόμουν βαθιά εάν, ξεκαθαρίζοντας τις δεισιδαιμονίες και τις ανόπτες συνήθειες, εναντιωνόμασταν σ' αυτή τη σεβάσμια δομή, την Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία...

Το ότι η Elizabeth Edmonds, παρά τη γνήσια εκτίμησή της προς το πρόσωπο και το έργο του Ν. Γ. Πολίτη, τον έβλεπε, όπως και άλλους σύγχρονούς της Έλληνες επιστήμονες και λογοτέχνες, μέσα στο πλαίσιο ενός Βυρωνικού ρομαντισμού για την Ελλάδα και τα τέκνα της, φαίνεται από το ότι του ζήτησε, και της έστειλε, μια φωτογραφία του για να προσθέσει: *στη συλλογή της των πορτραίτων από ελληνικές διασημότητες, και βέβαια κανείς δεν έχει προσφέρει τόσα στην ελληνική γραμματεία όσα εσείς* (επιστολή 1.12.1885). Όταν, πλέον, ο νέος και ωραίος Πολίτης της έστειλε τη φωτογραφία του, τον ευχαρίστησε λέγοντάς του ότι ήταν: *μια κυριολεκτικά πολύ ωραία προσθήκη στην πινακοθήκη μου με τους Έλληνες. Θα είστε ανάμεσα στον Εξοχώτατο Αλέξανδρο Ραγκαβή και στον Δρα Σπυρίδωνα Λάμπρο.*

Συμπεράσματα

Από την πρώτη αυτή ματιά στις επιστολές των Βρετανών αλληλογράφων του Ν. Γ. Πολίτη συνάγονται σημαντικές σκέψεις και συμπεράσματα για τον ίδιο, αλλά και για την Ελλάδα και τη Βρετανία της εποχής του. Η θεωρία των επιβιωμάτων και η εφαρμογή της στο υλικό του νεοελληνικού παραδοσιακού βίου απασχόλησε τον ίδιο, που καλλιέργησε τη Λαογραφία στην Ελλάδα, αλλά και τους Tylor, Lawson, Tozer και Edmonds, που καλλιέργησαν το Folklore και την Ανθρωπολογία στη Βρετανία. Το πόσο επέδρασαν, πνευματικά και ιδεολογικά, οι παραπάνω αλληλογράφοι στον Πολίτη, συνάγεται από το γεγονός ότι επεδίωκε την επαφή και τις ανταλλαγές μαζί τους, καθώς του έδιναν τη δυνατότητα και την ικανοποίηση της προβολής του έργου του πέρα από τα στενά εθνικά όρια της Ελλάδας. Από την πλευρά των Βρετανών αλληλογράφων, πάλι, το στοιχείο που διαπερνά όλες τις επιστολές προς τον Πολίτη, είτε προέρχονται από επιστήμονες όπως ο Tylor και ο Lawson, είτε από φιλέλληνες όπως ο Tozer και η Edmonds, είναι η αναγνώριση από όλους της επιστημονικής αξίας του ιδίου και του έργου του και η συνειδητοποίηση ότι στο μικρό κρατίδιο της Ελλάδας, που ακόμη αγωνιζόταν για τα σύνορά του, υπήρχαν επιστήμονες, με τους οποίους μπορούσαν, και επιθυμούσαν, να συνδιαλέγονται επί ίσοις όροις.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Αλεξιάκης, Ελ., «Η συγκριτική εθνολογική μέθοδος στη Λαογραφία ή ο Νικόλαος Πολίτης μεταξύ εθνισμού και ανθρωπισμού», στα παρόντα Πρακτικά, τόμ. Α', σελ. 61-81.
- Νιτσιάκος, Β., «Για τη λαογραφία και την κοινωνική ανθρωπολογία, ξανά», στο *Όψεις της ανθρωπολογικής σκέψης και έρευνας στην Ελλάδα*, Ελληνική Εταιρεία Εθνολογίας, Αθήνα 2004, σ. 263-274.
- Νιτσιάκος, Β., *Προσανατολισμοί: Μια κριτική εισαγωγή στη Λαογραφία*, Εκδόσεις Κριτική, Επιστημονική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2008.
- Ντάτσι, Ευ. Αρ., «Διαφωτισμός και εξελικτισμός: Οι θεωρητικές συντεταγμένες του Νικολάου Πολίτη», στα παρόντα Πρακτικά, τόμ. Α', σελ. 633-646.
- Πολίτης, Ν. Γ., *Μελέται περί του βίου και της γλώσσης του ελληνικού λαού: Παραδόσεις*, 2 τ., τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου, εν Αθήναις 1904. Βιβλιοθήκη Μαρασλή, Συλλογή επιστημονικών ξένων εν τε ελληνική μεταφράσει και πρωτοτύπων συγγραμμάτων, αρ. 5.
- Πολίτης, Ν. Γ., *Ο περί των γοργόνων μύθος παρά τω ελληνικώ λαώ*, εκ του τυπογραφείου Παρνασσού, εν Αθήναις 1878.
- Πολίτης, Ν. Γ., «Αι ασθένειαι κατά τους μύθους του ελληνικού λαού», *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος*, τ. Α' (1883), σ. 1-30 [αναδημοσίευση σε Ν. Γ. Πολίτης, *Λαογραφικά Σύμμεικτα*, τόμ. Γ' (1931), σ. 64-100].
- Πολίτης, Ν. Γ., «Η νεότης του Ρήγα», *Εστία* ΙΘ' (1885), σ. 13-16.
- Πολίτης, Ν. Γ., «Λαογραφία», *Λαογραφία* 1 (1909), σ. 3-18.
- Πολίτης, Ν. Γ., «Το έθιμον της θραύσεως αγγείων κατά την κηδείαν», *Παρνασσός*, τ. 12, εν Αθήναις 1894, σ. 81-87, ανατύπωση στα *Λαογραφικά Σύμμεικτα*, τόμ. Β', Δημοσιεύματα του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας αρ. 13, εκδ. Β', εν Αθήναις 1975, σ. 321-340.
- Πολίτης, Ν. Γ., *Μελέτη επί του βίου των νεωτέρων Ελλήνων. Τόμος πρώτος. Νεοελληνική μυθολογία*, τύποις Σαράντου Οικονόμου, εν Αθήναις 1871.
- Πολίτης, Ν. Γ., *Ο ήλιος κατά τους δημόδεις μύθους*, εν Αθήναις 1882 [ανατύπ. στα *Λαογραφικά Σύμμεικτα*, τόμ. Β', Δημοσιεύματα του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας αρ. 13, εκδ. Β', εν Αθήναις 1975, σ. 130-183].

Τουντασάκη, Ε., «Ανθρωπολογία και Λαογραφία: από την εκατέρωθεν αδιαφορία στην υπό όρους αναγνώριση αμοιβαίων ωφελημάτων», *Δοκίμης: Επιθεώρηση Κοινωνικών Σπουδών* 11-12 (άνοιξη 2003), σ. 7-63.

Ξενόγλωσση

Edmonds, E., "Superstitions in Greece", *Eastern and Western Review* (Nov. 1892), σ. 521-527.

Edmonds, E., "Daughter of Crete", *Newberry House Magazine* (March 1891), σ. 310-319.

Edmonds, E., "Quaint Customs of Rural Greece", *Eastern and Western Review* (July 1892), σ. 115-122.

Edmonds, E., *Kolokotronis. The Klepht and the Warrior. Sixty Years of Peril and Daring. An Autobiography*, T. Fisher Unwin, Paternoster Square, London 1892.

Edmonds, E., *Rhigas Pheraios: The Protomartyr of Greek Independence*, Longmans, London 1889.

Edmonds, E., *Amygdala: A Tale of the Greek Revolution*, Bell, London 1894.

Edmonds, E., *Greek Lays, Idylls, Legends etc.: A Selection from Recent and Contemporary Poets*, Trubner and Co, Ludgate Hill, London 1885.

Garnett, Lucy M. J. and Stuart-Glennie, J. S., *Greek Folk Songs from the Turkish Provinces of Greece*, Eliot Stock, London 1885.

Herzfeld, M., *Ours Once More: Folklore, Ideology and the Making of Modern Greece*, University of Texas Press, Austin 1982 [σε ελληνική μετάφραση: *Πάλι δικά μας: Λαογραφία, ιδεολογία και η διαμόρφωση της σύγχρονης Ελλάδας*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2002].

Lawson, J. C., *Modern Greek Folklore and Ancient Greek Religion: A Study in Survivals*, Cambridge University Press, 1910 (reprinted in 1964, with a foreword by Al. N. Oikonomides, New Hyde Park, N. Y., University Books).

Politis, N. G., "Greek Folklore. On the Breaking of Vessels as a Funeral Rite in Modern Greece", transl. Louis Dyer, *Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland* XXIII, n. 1 (1983), pp. 28-44.

Roessel, D., *In Byron's Shadow: Modern Greece in the English and American Imagination*, Oxford University Press, 2002.

Tozer, H., *Highlands of Turkey*, 1869.

Tozer, H., *The Islands of the Aegean*, Clarendon Press, Oxford 1890.

Tylor, Ed., *Primitive Culture*, 2 τ., John Murray, London 1871.

SUMMARY

Vassiliki Chryssanthopoulou

N. Politis and his British Correspondents: Scholarly and Philhellenic Exchanges

This paper gives a picture of Nicolaos Politis as seen through the eyes and the writings of British scholars and men of letters who corresponded with him. It draws on correspondence kept in the Benaki Archive, which Politis conducted with Edward Tylor, Henry F. Tozer and John C. Lawson, among others. The letters make clear the intellectual influence that Politis exercised directly on his correspondents. He sent them important information, which made its way into their publications, above all, those of Lawson.

Equally important, however, is the realization that emerges from the letters that Politis' many-sided personality and copious correspondence was responsible for maintaining an intellectual climate of philhellenism among his correspondents, as was the case with Elizabeth Edmonds, and so inspired their work. In the warm atmosphere of the letters to Politis from Edmonds, in particular, two worlds meet. We see the Greece of the last quarter of the 19th century, with all its national and political problems and all its intellectual and ideological questing, and the Britain of the cultivated middle classes, part of which expressed its ideas through a romantic classical Hellenism and philhellenism.

